

Starozavjetno pravo

Veliki sanhedrin kao vrhovno sudište

László Heka*

Sažetak

Židovsko pravo halaha, kanonsko pravo i islamsko šerijatsko pravo počivaju na Svetom pismu (Bibliji), odnosno Kuranu kao glavnim izvorima prava. Budući da njihove temelje čini Božja objava, ti su pravni sustavi nepromjenljivi, vječni, obvezni za sve. U židovskim je zajednicama vjersko pravo i danas mjerodavno u pitanjima obiteljskih odnosa, a u sporovima o vjerskim pitanjima sude vjerski sudovi. Tijekom povijesti u židovskom je pravu posebnu ulogu imao Veliki sanhedrin kao vrhovni sud i najviše državno tijelo. U ovom radu analiziramo strukturu, nadležnost i djelovanje židovskih sudova u povijesnom kontekstu s posebnim naglaskom na Veliki sanhedrin.

Ključne riječi: *halaha; Tora; Talmud; sudovanje; beth din; sanhedrin*

Uvod

Starozavjetno pravo propisalo je način sudovanja, opća pravna načela i kazne za prekršitelje zakona, a kršćanstvo je dokinulo načelo *ius talionis* te je tijekom pravnoga razvoja doseguta današnja razina civilizacije.

Vjersko pravo u sekularnim državama i dalje egzistira ponajprije unutar obiteljskoga prava, napose u vezi s brakom, odnosom među supružnicima te između roditelja i djeca, odnosno kod židova i kod rastave braka, jer se u Izraelu vjerski brak može razvesti samo pred rabinskim sudom.

1. Halaha: Izvori židovskoga prava

Židovsko pravo halaha (*halacha, halakhah*) skup je pravnih normi i sudske prakse koji se odnose na svaku životnu situaciju. Naziv *halaha* znači “uhodani put” te u sebi uključuje teologiju, zbirku židovskih zakona, religijsku i pravnu te-

* Izv. prof. dr. habil. László Heka, Pravni fakultet Sveučilišta u Szegedu, Institut za poredbeno pravo i pravnu teoriju. Adresa: 6721 Szeged, Bocskai ut 10–12, Mađarska. ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0001-8561-2628>. E-adresa: heka@juris.u-szeged.hu

oriju te prakticanje vjere (Shemesh, 2009; Goldenberg, 1976). Propisuje moralna, etička načela, daje smjernice kako se teorija treba praktirati u svakodnevnom životu te regulira kako treba živjeti vjeru (Donin, 1998, 2. glava Háláchá: A Zsidó Út, citirani dio je s web stranice: A judaizmus alappillérei — Zsido.com).

Pravni su joj izvori Božja objava koju je Mojsije dobio na Sinaju u 613 micvi (*halakah le-Moshe mi-Szinai*), zapisana Tora (*Torah she-bi-khtav*) i usmena Tora (*Torah she-be-’al peh*), koje također smatraju Bogom objavljenim pravom. (Juhász, 2010/1). Usmena Tora u pisanom obliku naziva se Mishna, Tosefta, odnosno Talmud (Strack i Stemberger, 1996). Daljnji su izvori prava rabinski responsumi (pravna mišljenja), komentari sudskih presuda, pravni presedani i običajno pravo. Kompilaciju je pod naslovom *Shulchan Aruch* priredio Joseph ben Ephraim Karo te objavio u Veneciji 1564. godine. Halaha priznaje također *haggadah* (moralni nauk), koji međutim ne smije biti u suprotnosti s normama židovskoga prava.

Medu izvorima prava na prvom je mjestu Tora (“zakon, nauk”), a zatim slijedi Talmud (“učenje”), kao dopuna koja tumači Toru u okvirima novih društvenih odnosa, tadašnje činjenice da Židovi nisu imali svoju državu. Znakovito je za židovsko pravo zasnovano na judaizmu njegova sakralnost, očuvanje tradicije i običajnog prava (napose u području obiteljskoga prava), skrb za čovječnost i pravednost (primjerice pomaganje siročadi, udovicama, pridošlicama i dr.).

Rabinska pravna znanost svjedoči da je vjersko pravo bilo u stanju upravljati židovskim zajednicama ne samo unutar državnih granica, nego i u dijaspori, poglavito u pogledu statusnih pitanja, obiteljskoga prava i međusobnih sporova. Emancipacija Židova u 19. stoljeću dovela je do njihove jednakopravnosti pred zakonom, pa tako rabini više nisu bili isključivo nadležni za sve pripadnike svoje vjerske zajednice. Od tada je podvrgavanje halahi postala stvar slobodnoga izbora, a Židovi su postali dužni poštovati državne zakone (*dina de-malkhuta dina*).¹ Izuzetak su od toga pravila bile nedemokratske države i zakoni kojima su omogućeni progoni na temelju rase, vjerske ili nacionalne pripadnosti.

Osim činjenice da su deset Božjih zapovjedi temelj judeo–kršćanske civilizacije, halaha je na pravo utjecala i na druge načine (Rebić, 2010).

2. Sudstvo

Sporove među Židovima u početku je rješavao Mojsije sudeći na temelju Zakona koji je dobio od Boga. U Deuteronomiju sudenje je povjereno levitima (svćenicima iz Levijeva plemena) (Pnz 21,5). Time su ovlašteni za davanje naputaka o pravilnom provođenju micvi (zapovjedi) sukladno tumačenju Velikoga vijeća. *Sefer Šoftim* (zadnja od 14 knjiga *Mishne Tore*) u devetom poglavlju *Hilchot Melachim* 9,1 nabraja šest stvari koje je Bog zabranio Adamu: idolopoklonstvo, blas-

1 »Zakon kraljevstva je zakon“ sve dok vlast ne nastupi protiv Židova (bNedarim 28a), Maimonidész: Misné Tóra Gezela vaaveda 5,14; Juhász, 2010, bilj. 16; Juhász Zita, 2011, 31–32; Glässer, 2015, 894; Landman, 1963).

femija, krvoproliće, rodoskrvnuće, sodomija i homoseksualnost (Da–Don, 2009, 351–357). Kao sedmo propisao je obvezu osnivanja sudova koji za ta zlodjela trebaju suditi (Papo, 2000, 55).

Prema *Knjizi o Sucima* (1220.–1025. pr. Kr.) “suci” su bili plemenski starješine, a nastankom monarhije, u vrijeme Šaula (1025.–1010. pr. Kr., u Izraelu) i Davida (1010.–970. pr. Kr. u Izraelu i Judeji) položeni su temelji sudskom ustrojstvu.²

U Izraelu su postojale tri vrste sudova: *beth din* (tročlani sud koji je djelovao u svakom naselju), Mali sanhedrin (sastavljen od 23 suca koji su sudili u gradovima) i Veliki sanhedrin (najviši sud od 71 suca sa sjedištem u Jeruzalemu). Mishna obrazlaže da Mali sanhedrin ima 23 člana zato što kod Židova zajednicu (minjan) čini deset odraslih muškaraca — dakle toliko ih je trebalo za utvrđivanje odgovornosti, a isto toliko ih je (protusvjedoka) na temelju reciprociteta trebalo za oslobađanje od odgovornosti (*Mishne Tora, Hilchot Sanhedrin* 5,3).³ S obzirom na to da se je u tako stvorenom 20–članom tijelu moglo očekivati ravnopravno raspoređivanje glasova, odlučeno je da sud ima neparan broj članova (*Mishne Tora, Hilchot Sanhedrin* 11,16; 35,24).⁴ Budući da u slučaju izricanja smrtne kazne nije dostatna većina od samo jednoga glasa (ona je dostatna za oslobađajuću presudu), nego su potrebna barem dva glasa više, tako je na kraju sud ustrojen s 23 člana. Dakle, smrtnu presudu su Mali sanhedrin i Veliki sanhedrin mogli donijeti samo ako je postignuta većina od barem tri glasa.

Osim spomenutih sudova postojali su još i *beth din* sedmorice sastavljen od sedam sudaca učeni u halahi, koji je proglašavao prijestupne godine, te *beth din* petorice koji su također činili suci učeni u halahi, a rješavao je u slučajevima kada je pronađeno mrtvo tijelo izvan gradskih zidina, a nije bio poznat uzrok smrti (Da–Don, 2009, 544–546).

2.1. Suci i sudovi

Veliki sanhedrin (“Veliko vijeće”) sa sjedištem u Jeruzalemu slalo je diljem države učene i pouzdane muškarce kako bi pronašli ljude podobne za imenovanje na sudsku čast. Imali su ovlast predložiti punoljetnoga bogobojznoga, pravdoljubivoga, mudroga, poniznoga, skromnoga (tj. komu novac nije bitan) čovjeka na dobru glasu, koji ljubi bližnje i koji u narodu uživa poštovanje i sveopću ljubav (Pnz 1,13) za imenovanje sucem u njegovu gradu. (Bloch, 1901, 18). Sudačko imenovanje bilo je u nadležnosti Velikoga sanhedrina, kralja i *exilarcha* (*Rosh Galut*, “poglavar prognanika”).

Osim navedenoga, sudac je morao biti sin rodene židovke, a ne pak one koja je konvertirala na judaizam (*ger cedek*).⁵ Ipak je i konvertirani židov mogao biti

2 Usp. opširnije: Vidović, 2011.

3 Postojanje protusvjedoka bilo je motivirano željom da se spriječe lažna svjedočenja (Büchler, 1902).

4 Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám: *Széfer Softim: A bírák könyve Hilchot Szánhedrim: A Szánhedrin és a büntetőjog szabályai*. U: <https://zsido.com/fejzetek/7786811/>

5 Sanhedrin IV:2. propisuje da su svećenici, leviti i izraelci sposobni za suđenje u kaznenim predmetima, ako im je porjeklo takvo da mogu kćeri udavati za svećenike. Uri Asaf: *Szanhedrin*

sudac, o čemu svjedoči i članstvo dvojice učenjaka Shmaje i Avtalyona u Velikom sanhedrinu, iako su oba bili prozeliti. Objašnjenje leži u činjenici da sudska čast pripada rođenomu židovu, ali ako takvih nema, onda je ta čast dostupna i konvertiranomu muškarcu (Maimonides, Sefer Šoftim). Mamzer (muškarac rođen od majke židovke u njezinu nezakonitu braku, u slučajevima preljuba ili incesta) mogao je biti sudac *beth din*, dapače sva tri suca toga suda mogla su biti mamzeri, ali na višim sudovima već nisu bili u prigodi dijeliti pravdu. Suditi nisu mogle ni osobe slijepe na oba oka. Pisana Tora načelno omogućuje da sudi pojedinac, ali je po rabinskom tumačenju presuda obvezujuća samo ako su ju donijela barem tri suca. Takvo stajalište posljedica je shvaćanja kako je presuda tim bolja što ju više sudaca donese.

Za imenovanje u Veliki sanhedrin sudac je morao udovoljiti većim prohtjevima nego suci za *beth din*. Sucem najvišega suda bio bi imenovan kandidat koji je bio: mudar i razuman, pravedan, vrstan poznavatelj Zakona, vičan drugim znanostima (liječenju, zvjezdoknavstvu, matematici i dr.), znanju jezika,⁶ pored toga strpljiv (pozorno saslušati stranke, svjedoke i razmotriti iznesene dokaze) i duboko religiozan i svjestan da Zakon potječe od Boga, pa on sudi u ime Sve-mogućega Boga (Pnz 17,9). Morao je imati analitički um i sposobnost logičkoga rasuđivanja kako bi presuda vjerno zrcalila Božju volju (Heka, 2009, 83–84). Suci su poznavali također zabranjene znanosti i druge vjeroispovijesti kako bi bili u stanju suditi u svim vrstama sporova. Rabin Ayreh Kaplan navodi da je bilo poželjno da su napunili barem 40. godinu života, a u pogledu predsjedavajućega da je barem pedesetogodišnjak. Član Velikoga sanhedrina nije mogao biti starac, osoba s tjelesnom manom ili čovjek bez djece, jer se je smatralo da njemu nedostaje milosrđa i ljubavi prema djeci, što je također jedan od uvjeta za sudačko imenovanje.⁷ Izraelski kralj nije mogao biti sudac Velikoga sanhedrina, ali nije mogao biti ni osuđenik, za razliku od kralja Judeje. Kasnijega su podrijetla zahtjevi o sučevu vanjskom izgledu, primjerice dostojanstvena pojava, tjelesna savršenost, po mogućnosti sijeda kosa, barem srednja visina, govorenje odmjerenim glasom i dr. S obzirom na to da je Bog nazočan tijekom suđenja, iz poštovanja su glave prekrivali talitom i mudro su zborili.

Suci su legitimaciju dobivali pomazanjem (*semicha, smicha, ordinatio*). Mojsije je polaganjem ruke prenio svoje sudačke ovlasti Jošui, Nunovu sinu. Kasnije

traktátus, Nezikin rend. Misna Szanhedrin 4. Aki egy ember életét kioltja — Misna magyarul, Szanhedrin 4. d Szombat Online.

- 6 To je bilo potrebno jer je Veliki sanhedrin tijekom dokaznoga postupka morao neposredno saslušati iskaz sudionika u sporu, a ne pomoću tumača. Stoga su suci morali poznavati jezike svih država u kojima su Židovi živjeli. Iskaz dan na stranom jeziku morala su razumjeti najmanje dva suca koja su bila u stanju provesti ispitivanje sudionika u sporu na njegovu jeziku, a treći sudac morao je barem razumjeti taj jezik. Njih su trojica činila *beth din*, koji je potom obavijestio Veliki sanhedrin o dobivenom iskazu. S obzirom na to da je iskaz prihvaćen od strane tročlanoga suda, u takvom slučaju nije bila riječ o posredno stečenim dokazima.
- 7 Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám: *Széfer Softim: A Bírák könyve. A Szánhedrin és a büntetőjog szabályai* U: <https://zsido.com/fejzetek/maimonidesz-a-szanhedrin-es-a-buntetojog-szabalyai-1-fejzet-a-71-a-23-es-a-3-tagu-birosagok/>

je tako nazivana rabinska diploma koju bi dobili nakon završetka školovanja, a činom polaganja ruku stjecali su drevno pravo na primjenu halahe. Međutim, Rimljani su 358. zabranili rabinska pomazanja propisujući kolektivnu kaznu, pa je tako dokinut povijesni kontinuitet *smiche* (Szathmáry, 2004, 421). U vrijeme patrijarha Hillela II. (330.–365.) prestalo je suđenje u kaznenim predmetima. Sudske ovlasti za suđenje u građanskim parnicama davao je *exilarch* (Schweitzer, 2007, 13–17). S obzirom na to da sanhedrin može suditi samo ako su njegovi suci pomazani u okviru *smiche*, njegova obnavljanja nema bez obnavljanja toga pomazanja. Zato su rabinska pomazanja samo potvrde da su rabini zakonoznanci, ali im ne daje kompetencije za sanhedrinsku službu (Bloch, 1901, 1–2).

2.2. Vrste sudova

Židovsko sudovanje poznavalo je dvije vrste normi — zapovijedi. One koje je objavio sam Bog (primjerice deset zapovijedi) bile su bezuvjetno obvezatne za sve, a međuljudski su odnosi unutar društvene zajednice regulirani i tumačeni pomoću običaja. Dakle, opisivani su pojedini slučajevi (*casus*) koji su usmjeravali suce u donošenju odluke (Beck, 1980, 81).

2.2.1. *Beth din*

Od vremena Mishne, dakle od konca 2. stoljeća tročlani *beth din* sudio je na gradskim vratima u svim naseljima s manje od 120 odraslih muških stanovnika. Mogao je suditi i kao *ad hoc* sud u samo jednom konkretnom sporu kao neka vrsta arbitražnoga suda (po jednoga rabina birala je svaka od stranaka, a treći sudac bio je onaj rabin kojega su obje stranke prihvatile kao pouzdanu osobu). Prije početka rasprave stranke su se obvezale da će presudu prihvatiti kao obvezujuću (Kaplan, s. a.).

2.2.2. *Mali sanhedrin*

U gradovima s više od 120 muških stanovnika sudili su mali sanhedrini. U Jeruzalemu su sudila dva takva suda, od kojih je jedan bio na ulazu na Brdo hrama, a drugi na ulazu u dvorište Svetoga hrama.

2.2.3. *Veliki sanhedrin*

Veliko sanhedrin (*Knesset HaGedolah*) bilo je zakonodavno tijelo i najviši sud kojega je podrijetlo još od Mojsija. Naime, pisano je u *Knjizi brojeva*: »Onda Jahve reče Mojsiju: ‘Skupi mi sedamdeset muževa između starješina izraelskih za koje znaš da su starješine narodu i njegovi nadglednici. Dovedi ih u Šator sastanka pa neka ondje zauzmu svoja mjesta s tobom’« (Br 11,16). U *Knjizi Izlaska* zapisano je: »Sve veće slučajeve neka preda te iznose, a u manjima neka sami rasuđuju« (Izl 18,22). S obzirom na to da je sedamdesetorici predsjedao Mojsije, a kasnije njegovi nasljednici (najmudriji među njima), tako je nastao sud od 71 člana. Najstariji naziv mu je bio *gerousia* (vijeće staraca), potječe iz doba perzijske vlasti nad Izraelom i puno je stariji od naziva *Veliki sanhedrin* (*Sanhedrin*

ha–Gadol). U početku je vjerojatno zasjedao kao privremeno vijeće i sudište. Od 3. stoljeća pr. Kr. vjerojatno je već djelovalo, premda iz doba helenističke vlasti (332.–164. pr. Kr.) nema puno podataka o tom tijelu. Géza Komoróczy (2007, 188) smatra vjerojatnim da je to tijelo u 3. stoljeću pr. Kr. »nastalo po uzoru na svećenička vijećanja poznata u Egiptu tijekom helenističkoga razdoblja i vlasti Ptolemejevića«. Prema halahi je Veliki sanhedrin bio je nositelj zakonodavne i sudske vlasti te tumač sudske prakse (Schiffman, 2015, 2–8; Kanarfogel, 2008, 12–19). Zajedno s kraljem (kojega je biralo) obnašao je političku vlast, a državno-pravna je vlast bila u rukama kralja i vojske (Papo, 2000, 57). Veliki sanhedrin je djelovao kao političko tijelo i sudište pod vodstvom velikoga svećenika, te vjersko sudište pod vodstvom židovskih mudraca, s određenim političkim ovlastima.

Nakon što je u Makabejskom ustanku izborena neovisnost, veliki svećenik i narodni vođa Ivan Hirkan (134.–104. pr. Kr.) ustrojio je Veliki sanhedrin (*Sanhedrin ha–Gadol*), koji je bio zakonodavno tijelo i najviša sudska vlast. Zasjedao je u Hekalu (Mramornoj dvorani, *Liskat Ha–Gazit*), kraj koje su se nalazile službene prostorije velikoga svećenika. U Isusovo doba to su aristokratsko tijelo činili veliki svećenici (Kaifa i njegovi prethodnici) (Dj. 4,5), starci (predstavnici najodličnijih židovskih laičkih obitelji) te pismoznanci. Pismoznanci su većinom bili farizeji, a veliki svećenici i laici mahom su bili saduceji (Tukara, 2012, 9–25).

U vrijeme Heroda I. Velikoga (73. pr. Kr. — 4. po. Kr.) sanhedrin je imao zakonodavnu i sudsku vlast, bio je tumač zakona i jedini sud koji je mogao suditi u sporovima protiv kralja i velikoga svećenika, odnosno protiv cijelih gradova i plemena (Juhász, 2012). Njegove ovlasti protezale su se i na pitanja kraljevske krunidbe, rata i mira, odobravanja “dragovoljnih” ratova (*milchemet haresut*, ratovi vođeni radi proširenja granice), upravljanja državom, imenovanja sudaca maloga sanhedrina, odlučivao je o prijestupnoj godini, o molitvama, ritualnim pitanjima, kaznenim djelima i dr. Veliki sanhedrin bio je nadležan za suđenje u svim vrstama sporova, a isključivu nadležnost imao je u pogledu kaznenih djela idolatrije, blasfemije, lažnih proroka, povrede *sabatha* (subote), prostitucije kćeri velikoga svećenika. Samo on je mogao suditi kralju, no ipak se je ustalila praksa po kojoj kralj nije pozivan na sudsku odgovornost. U svim tim sporovima izricana je smrtna kazna do 28. godine pr. Kr., kada su Rimljani židovima oduzeli “pravo mača” (*ius gladii*). S obzirom na to da su presude donosili u Božje ime, nije bilo mjesta žalbi. Dakle, Sanhedrin nije bio prizivni sud, ali mu je jedna od zadaća bila stvaranje jedinstvene sudske prakse. Do toga je dolazilo u slučajevima kada neki od nižih sudova nije znao kako riješiti pojedini slučaj, pa je zatražio Sanhedrinovo mišljenje, koje je potom za sud bilo obvezujuće.

Poslije uništenja Jeruzalema 70. godine Sanhedrin više nije bio najviši sud, nego pravna akademija, tumač zakona i sud nadležan za sva židovska naselja uključujući primjerice i Damask (usp. Dj. 9,1). Od tada se starozavjetne odredbe vezane za izricanje smrtno kazne “privremeno” (Babilonski Talmud, Sanhedrin 41a, 52b te Ketubot 30a) nisu mogle primjenjivati sve dok se ne obnovi Hram i Hekal u kojem Sanhedrin zasjeda (Papo, 2005, 159).

U svezi sa smrtnom kaznom poznat je i primjer suđenja kralju Herodu, koji je 37. pr. Kr. dao pogubiti zadnje Hasmonejce. S obzirom na to da je *jus gladii* pripadao isključivo Velikomuh sanhedrinu, taj je sud optužio kralja za samovolju. Herod se je odazvao pozivu na sud te se je pojavio pred Velikim sanhedrinom, ali okružen vojnicima, u ljubičastom plaštu (simbolu kraljevske vlasti) i s vojnim oznakama, a ne u crnoj odjeći i pognute glave, kako se je očekivalo od pokajnika. Svojom pojavom i ponašanjem izazvao je strah kod sudaca, koji u kraljevoj nazočnosti nisu smjeli ni prozboriti. Jedino je poznati farizejski pismoznanc Shammai, učenik Shmayer i Avtalyona, tražio izricanje smrtne kazne. Vidjevši strah u očima svojih kolega sudaca, upozorio ih je da će doći dan kada će ih Herod sve pogubiti (Dubnov, 1982, 44). Veliki svećenik Ivan Hirkan odgodio je izricanje presude za naredni dan, ali je još iste noći kralj pobjegao u Damask. Nedugo potom se je vratio, raspustio Sanhedrin, a njegove članove dao pogubiti ili protjerati, osim Shmayer i Avtalyona. Na čelo države postavio je Kraljevsko vijeće, u koje je imenovao rodbinu i pristaše. No, Shmayer i Avtalyon odbili su prisegnuti kralju na vjernost te su oko sebe okupili farizeje i pismoznance proglašivši da je njihov Veliki sanhedrin jedini legitiman. Poslije Shmayine i Avtalyonove smrti Veliki sanhedrin dospio je u krizu, iz koje se je izvukao u vrijeme slavnoga nasija Hillela (63. pr. Kr.).

Na čelu Velikoga sanhedrina od starozavjetnih vremena (od Jeshue, 520. pr. Kr.) stajao je veliki svećenik (*Kohen–Gadol*) kao vođa židovskoga naroda i Judeje (Keller et al., 1997). Tu su dužnost nasljeđivali svećenici iz Aronove (Cadak) grane, izuzev Menelaja, koji nije bio iz toga plemena, dapače nije bio čak ni levit. Poslije babilonskoga progonstva veliki su svećenici morali dokazati svoje podrijetlo (Langbert–Friedman, 2003, 199–207). Zadnji nasljedni veliki svećenici na čelu Velikoga sanhedrina bili su Onias IV. i Alcimus (162.–160. pr. Kr.). Od 191. godine vodeću je ulogu preuzeo nasi (“princ”), jer su članovi Velikoga sanhedrina izgubili povjerenje u velikoga svećenika, kojega je od tada imenovao kralj, ponekad onomu tko je za to platio. Zadnji veliki svećenik bio je Phinehas u vrijeme uništenja Hrama (70. godine). Nasi je u vrijeme grčke i rimske vlasti ulagao velike napore kako bi održao zajedništvo među židovima, koji su se između sebe podijelili na farizeje (koji prihvaćaju usmenu Toru) i saduceje (koji priznaju samo pisanu Toru), te na manju grupu esena. Jačanjem farizeja nasi je dobivao na značenju, a veliki svećenik, kojega su podržavali saduceji, sve je više gubio na prestižu (Johnson, 2006, 62). Uz nasija kao predsjedavajućega, najviše židovsko sudište imalo je i dužnost dopredsjednika (*abh beth din*, “otac suda”). U vrijeme parova (zugot, otprilike od 170. pr. Kr. do 10. po. Kr.) obojica su vodila to tijelo (Prelević, 2020, 20). Nasi je predsjedao sjednicama (kada je raspravljano o usvajanju zakona, mobilizaciji, ratu i dr.), osim kada je Veliki sanhedrin sudio u kaznenim predmetima te je tu ulogu preuzeo dopredsjednik. Najpoznatiji par činili su Shmayer (nasi) i Avtalyon (*abh beth din*), koji spadaju u red najboljih poznavatelja *beth midrash*, te su svojim odlukama u pojedinim pravnim pitanjima i konkretnim slučajevima pridonijeli razvoju židovskoga prava. Zadnji zugot činili su Hillel i Shammai, koji su ustrojili dvije najpoznatije pravne škole. Hillel (30.

pr. Kr. — 9. po. Kr.) utemeljio je pravnu školu Beth Hillel (“Hillelov dom”), koja je djelovala do 5. stoljeća. Njegovi su ga potomci tijekom 460 godina nasljeđivali na toj dužnosti, sve dok Sanhedrin nije premjestio sjedište u Babilon. Poslije smrti nasija Gamaliela VI. (425.) car Teodozije II. dekretom iz 429. ukinuo je tu dužnost, pa su židovi u dijaspori ostali bez vode. Od tada je Babilon postao njihovo središte, s *yeshivama* (pravnim školama) u kojima su predavali i sudili raniji suci Sanhedrina (Johnson, 2006, 64). U judaizmu je došlo do promjene u smislu da su središta vjerskoga života postali halaha, *beth midrash* (“kuća učenja”) i sinagoga (*beth knesset*).

3. Sudski postupak

Niži sudovi (*beth din* i mali sanhedrini) počinjali bi zasjedanje nakon jutarnjega bogoslužja (dakle po izlasku sunca) i vijećali su do šestoga sata (otprilike u podne), a Veliki sanhedrin od prinošenja jutarnje žrtve (takoder po izlasku sunca) do prikazivanja poslijepodneve žrtve (otprilike u 16 sati). Veliki sanhedrin zasjedao je svaki dan osim subote i blagdana, kada su njegovi članovi u *beth midrashu* proučavali Toru. Noću se nije moglo zasjedati ni ispitivati svjedoke, osim u trgovačkim sporovima, kada su suci navečer mogli donijeti presudu, ako su tijekom dana vijećali i raspravili spor. Zabrana noćnoga ispitivanja svjedoka imala je uporište u propisu da se jasno mora vidjeti mimika ispitivanoga čovjeka, što pak uz svjetlo koje je davala luč nije bilo moguće. Od kraja 3. stoljeća odluke Velikoga sanhedrina objavljivane su pod nazivom *beth ha-midrash*. Zadnju obvezujuću odluku taj je sud donio u vrijeme nasija Hillala II. (358.) u svezi s uvođenjem židovskoga kalendara.

Tijekom postupka suci su sjedili u polukrugu na način da je u sredini bio smješten nasi, desno od njega *abh beth din*, a ostali suci pored njih prema znanju, životnoj dobi, mudrosti i rangu. Najbliže predsjedavajućima sjedili su najistaknutiji, a najdalje najmlađi i najneiskusniji suci, tako da ih nasi i *abh beth din* sve dobro mogu vidjeti. Desno i lijevo od njih sjedio je po jedan sudski notar, koji su bilježili svaku izgovorenu riječ. Nasuprot predsjedavajućemu u sredini je stajao optuženi, a desno od njega svjedok koji je svjedočio u njegovu obranu. Iza optuženoga na podu su sjedili mladi sudski vježbenici i polaznici pravnih akademija.

3.1. Dokazni postupak

Rasprava je počinjala iznošenjem optužbe (samo ako su postojala dva valjana optužujuća svjedoka), a zatim su ispitane okolnosti koje bi mogle služiti u korist optuženika. U dokaznom postupku, osim svjedoka kao glavnoga dokaznoga sredstva, istraživali su i predmetne dokaze (Pnz 17,5–7). Ako nisu postojala barem dva svjedoka, onda je iskaz jednoga svjedoka smatran klevetom i kažnjavan (*testis unus testis nullus*). Svjedočenje je bilo obvezno (Bloch, 1901, 41; Szathmáry, 2004, 430–431). Nakon saslušavanja svjedoka završio je istražni postupak te je počela rasprava (Sanhedrin 32b). Poslije rasprave javnost bi bila udaljena te su suci glasovali o krivnji. Predsjedavajući je prozvao svakoga suca da

osobno glasuje i obrazloži svoju odluku, a sudski pristavi su zapisivali njihove odluke (jedan je bilježio glasove za osudu, a drugi za oslobađanje). Prvo je glasovao najmlađi i najneiskusniji sudac, a na kraju su svoju odluku priopćili nasi i av bet din. Nitko nije smio otkriti kako je tko u sudnici glasovao (Sanhedrin 29a). Za važeću odluku i izricanje smrtne kazne trebala je većina od barem tri glasa. Ako je nakon glasovanja većina sudaca bila za oslobađanje od optužbe (u tom slučaju bio je dostatan i samo jedan glas više), onda je predsjedavajući odmah proglasio presudu i optuženik je bio pušten na slobodu. No, ako je utvrđena njegova odgovornost, onda se izvršenje smrtne kazne nije moglo provesti isti dan, nego su cijelu noć suci u parovima raspravljali o slučaju. Tijekom te rasprave mišljenje su mogli promijeniti samo oni suci koji su prethodno glasovali za smrtnu kaznu. Oni koji su pak bili za oslobađajuću presudu nisu se više mogli predomisli. Poslije cjelonoćne razmjene mišljenja ujutro se je opet glasovalo. Ako su tada u većini bili oni koji su željeli osloboditi tuženika, onda je ta odluka odmah stupila na snagu, a ako je sud potvrdio prvotno stajalište, onda je predsjedavajući izrekao (smrtnu) kaznu (Sanhedrin 32a, 35a). U slučaju počinjenja više kaznenih djela, ako je za neko od njih izrečena smrtna kazna, onda nisu provodili ostale kazne, primjerice šibanje, novčanu kaznu ili naknadu štete ako stvar više nije bila kod počinitelja (Blau, 1887). Naime, po talmudskom pravu veća kazna “uključuje” manju (Bloch, 1901, 62–63).

Mogao se je dogoditi i slučaj kada je u malom sanhedrinu ili u Velikom sanhedrinu (i nakon ponovljenoga glasovanja) većina bila za smrtnu kaznu, ali ne i potrebna većina od najmanje dva glasa (u stvarnosti tri). Tada se nije mogla utvrditi tuženikova krivnja, pa je predsjedavajući proglasio kako sud nije u stanju utvrditi istinu te je tuženika morao biti pušten na slobodu (Sanhedrin 42a).

Jedinstveno rješenje u talmudskom pravu značilo je pravilo da se u slučaju konsenzusa svih sudaca u pogledu krivnje (dakle ako su svi bili za njegovu osudu) tuženika trebalo osloboditi. Razlog je bio taj što je po starozavjetnom pravu jedan od sudaca trebao uzeti tuženika u zaštitu, a tomu nije bilo mjesta u slučaju jednoglasne osude. Osim toga postojala je mogućnost da se u pozadini nalazila urota protiv tuženika (Sanhedrin 17a).

3.2. Kazne

U židovskom kaznenom pravu razlikujemo starozavjetno ili Torino i talmudsko ili rabinsko pravo. Torino pravo povezano je s Mojsijem, komu je Bog očitovao Zakon, uz Hram u kojem je Veliki sanhedrin sudio te uz postojanje države, koja je svojim tijelima prisile osiguravala provedbu zakona i provođenje kazni. Poslije rušenja Hrama i progona Izraelaca iz domovine, oni su primjenjivali pravo koje su izradili istaknuti rabini i mudraci te ga objavili u Talmudu.

3.2.1. *Starozavjetno pravo*

U starozavjetnom, odnosno Mojsijevu ili Torinu pravu postojale su tri vrste kazni: smrtna kazna, tjelesna kazna i novčana kazna.

Smrtna kazna bila je propisana za ubojstvo (Abelov grijeh), idolopoklonstvo (Izl 22,19; Lev 20,1–5; Br 25,1–5; Pnz 17,2–7), blasfemiju (Lev 24,15), ne poštivanje subote — *sabatha* (Izl 31,14; Br. 15,32–36), vraćanje, bajanje i magija (Izl 22,17; Lev 20,27; 2 Kr 23,24), javno bludništvo kćeri velikoga svećenika (Lev 21,9), ne poštovanje roditelja, primjerice tko udari ili prokune oca ili majku, tko ne sluša roditelje ili je pijanica (Izl 21,15; Lev 20,9; Pnz 21,18–21; 27,16), preljub (Lev 20,10; Pnz 22,22; Iv 8,5), homoseksualnost (Lev 20,13), bestijalnost (Izl 22,18; Lev 20,15), incest, otmica čovjeka radi prodaje u roblje (Izl 21,16; Pnz 24,7), neovlašteni prodor u Hram. Smrtna kazna mogla je biti provedena kamenovanjem, spaljivanjem (u slučaju javnoga bludništva kćeri velikoga svećenika) i vješanjem (primjenjivano samo prema nežidovima), odnosno odsijecanjem glave (kraljeva ovlast za slučaj pobune protiv kralja ili u slučaju pokorenih gradova). Najtežim načinom provođenja smrtne kazne smatrano je spaljivanje, nešto blaži oblik bilo je kamenovanje, odnosno odsijecanje glave i vješanje. Talmud je smrtnu kaznu kamenovanja propisao i za govedo koje bi (rogovima) usmrtilo čovjeka. Takvu kaznu izrekao bi mali sanhedrin u postupku pokrenutom zbog ubojstva (DaDon i DaDon, 2018, 464).

Tjelesne kazne bile su predviđene za počinitelje koji su s predumišljajem prekršili Mojsijev zakon. Maksimalna je kazna bila 40 udaraca bičem ili šibom, koje je trebalo podijeliti s tri, jer je sudski sluga udarce trebao ravnomjerno rasporediti na tri dijela tijela. U praksi je redovito izvršavano manje udaraca od dosuđenoga, jer je broj trebao biti djeljiv s tri, a zaokruživanje je rađeno prema manjemu broju udaraca.

Novčana kazna bila je ne samo globa koju je trebalo platiti državi, nego i iznos koji je osuđeni bio dužan u znak pokore i nanesene štete. Primjerice sto srebrnjaka trebao je platiti onaj tko je svoju ženu bez razloga optužio da nije nevina stupila u brak. S obzirom na to da je time »pronio ružan glas o jednoj izraelskoj djevici«, nije se mogao od nje rastati, nego su ostali zajedno do kraja života (Pnz 22,17–19). Ali ako je optužba bila potvrđena, onda su djevojku izveli na kućna vrata njezina oca i kamenovali.

3.2.2. *Talmudsko pravo*

U Talmudskom pravu teoretski su postojala četiri načina provedbe smrtne kazne: kamenovanje, spaljivanje, odsijecanje glave, gušenje. Naime, rabinski je judaizam u slučaju smrtne kazne pazio da tijelo ostane cijelo. Zato je kazna kamenovanja zamišljena tako da se počinitelj padne s litice te on pri padu umre, a tijelo mu ostane čitavo. Kazna spaljivanja zapravo je bila ubojstvo gušenjem. Osuđeniku su dva svjedoka svezala konop ili maramu oko vrata koju je jedan vukao na jednu, a drugi na drugu stranu. Kada je već skoro bio ugušen, tada su mu u usta ulili vruće tekuće olovo, što je bilo više simboličko upućivanje na smrtnu kaznu propisanu u Tori. Tijekom rabinske reforme bilo je prijepora oko kazne spaljivanja svećenikove kćeri koja se »oskvrne podavši se javnomu bludništvu« (Lev. 21,9).

Rabini su izbjegavali izricanje smrtne kazne, pa su otežavali dokazivanje tražeći ispunjavanje svih uvjeta: barem dvojica svjedoka koji su vidjeli počinjenje kaznenoga djela te kako je počinitelj prethodno upozoren na težinu djela, odnosno njegov potvrdni odgovor. Ako je sud ipak izrekao smrtnu kaznu, onda su suci taj dan postili i bili tužni (Sanhedrin 46, 63a).

Zaključak

Židovsko pravo (halaha) regulira svaku životnu situaciju, propisuje željeno ponašanje te prava i obveze pojedinca. Sudstvo je još od Mojsijevih vremena bilo neizostavan dio vjerskoga i društvenoga života izabranoga naroda, a suci su bili najistaknutiji članovi društva i najučeniji ljudi. Postojale su tri vrste sudova: Veliki sanhedrin, mali sanhedrini i *beth din*. Veliki sanhedrin bio je najviši sud, a ujedno i državno vijeće koje je imalo u rukama i zakonodavnu vlast. Samo on je imao ovlasti suditi u najtežim kaznenim sporovima (o odgovornosti kralja i velikoga svećenika, o prostituciji svećenikove kćeri, o ne poštivanju subote, o lažnim prorocima, idolatriji, blasfemiji). Poslije progonstva Izraelaca iz njihove domovine Sanhedrin je izgubio dio svojih ovlasti (izricanje smrtne kazne) te je nastavio djelovati kao akademija, sud, tumač prava i sudskih presuda. Ostavio je golem utjecaj na sudstvo, pravo i na život židovskoga društva u cjelini. Od nekađajne tri vrste sudova danas je preostao samo *beth din* kao kolegijalno tijelo koje čine tri rabina. Sudi u obiteljskim i vjerskim sporovima, čuvar je vjere, tradicije i židovskoga zakona. Daje smjernice za život pojedine zajednice te svime time oblikuje judaizam.

Literatura

- Beck, Eleonore (1980). *Die Heilige Schrift* Stuttgart. (Szentírás. Ó— és Újszövetség Szentírás a Neovulgata alapján. 2008. Budapest: Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat).
- Biblija. *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*. Prevoditelji: Silvije Grubišić (Petoknjžje), Filbert Grass (Psalmi), Nikola Miličević (Pjesma nad pjesmama), Antun Sović (ostali dijelovi Staroga zavjeta), Bonaventura Duda i Jerko Fućak (Novi zavjet). Imprimatur: Hrvatska biskupska konferencija, 10. listopada 2008. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2015.
- Blau, Lajos (1887). *A bűnhalmazat elmélete a hébereknél Szentírásuk és hagyományuk szerint*. Doktorska disertacija. Budapest: Hungária Nyomda.
- Bloch, Mózes (1901). *A mózesi–talmudikus bűnvádi eljárás*. Budapest: Országos Rabbiképző — Intézet Értesítője az 1900–1901.
- Büchler, Adolf (1902). *Das Synedron in Jerusalem und das Grosse Beth–Din in der Quaderkammer des Jerusalemschen Tempels*. Wien: Israelitisch–Theologisches Lehranstalt.
- Da–Don, Agnes Eva; Da–Don, Kotel (2018). Stav judaizma prema životinjama u starozavjetnim spisima Biblije, u židovskome pravu i u rabinskoj literaturi. *Nova prisutnost*, 16(3), 453–475.
- Da–Don, Kotel (2009). *Židovstvo: Život, teologija i filozofija*. Zagreb: Profil International.
- Donin, Hayim Halevy (1998). *Zsidónak lenni*. Budapest: Göncöl Kiadó Kft.

- Dubnov, Simon (1982). *Kratka istorija jevrejskog naroda*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije.
- Glässer, Norbert (2015). Konfliktusok és lojalítások határán egy új impériumban: Az erdélyi ortodox izraelita hitközösségek a budapesti ortodox sajtóban 1925–1944. U: Albert Zsolt Jakab i István Kinda, *Aranykapu: Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére* (str. 891–900). Cluj –Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság; Székely Nemzeti Múzeum; Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
- Goldenberg, David (1976). The halakha in Josephus and in tannaitic literature: A comparative study. *Jewish Quarterly Review*, 67(1), 30–43. (21) (PDF) The Halakha in Josephus and in Tannaitic Literature: A Comparative Study of David Goldenberg — Academia.edu.
- Heka, László (2009). *A zsidó jogrendszer alapjai*. Szeged: A Pólay Elemér Tansegédletei.
- Johnston, Robert M. (2006). Rabonska subota. *Biblijski pogledi*, 14(1–2), 61–86.
- Juhász, Zita (2010). A halákhikus jog teoretikus princípiumai avagy egy szakrális jogrend pozitivitása. *Jogelméleti Szemle Budapest*, 4. Jogelméleti Szemle 2010/4.szám (elte.hu)
- Juhász, Zita (2010). A ráció szerepe egy szakrális jogrendben avagy a jogi következtetés halákhikus funkciója. *Jogelméleti Szemle Budapest*, 4. Juhász Zita (elte.hu).
- Juhász, Zita (2012). Az interpretatio Judaica klasszikus kora. *Magyar Zsidó Szemle*, URL: https://or-zse.hu/hacofe/kite/juhasz-z-interpretacio2018.htm#_ftn25 (10.06.2020.)
- Kanarfogel, Ephraim (2015.). “Halakhah (Medieval Judaism),” in Bernard McGinn, et al., eds., *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*, vol. 11 (Berlin: de Gruyter, 12–19
- Kaplan, Aryeh (s. a.). The Jewish Court System: An excerpt from Rabbi Kaplan’s Handbook of Jewish Thought. *Aish Ha Torah*. URL: <https://www.aish.com/jl/m/pm/48936377.html> (19.05.2020.)
- Keller, Werner; Engler, Tihomir; Filipan–Žigniċ, Blaženka; Rebić, Adalbert (1997). *Povijest Židova: Od biblijskih vremena do stvaranja Izraela*. Zagreb: Naprijed.
- Komoróczy, Géza (2007). Judea története a hellénisztikus korban. *Keresztény-zsidó teológiai évkönyv*, 181–248.
- Langbert, Mitchell — Friedman, H. Hershey (2003). *Perspectives on transformational leadership in the Sanhedrin of ancient Judaism*. u: *Management Decision*, 41(2), 199–207.
- Landman, Leo (1963). *Dina D’Malkhuta Dina (The Law of the Kingdom is the Law)*. (Doktorsi rad). University of Pennsylvania, Dropsie College for Hebrew and Cognate Learning.
- Maimonidesz, Mose ben Maimon, a Rámbám, Széfer Softim: A bírák könyve. Hilchot Szánhedrin: A Szánhedrin és a büntetőjog szabályai, u: zsidó.com.URL: <https://zsidó.com/fejezetek/maimonidesz-a-szanhedrin-es-a-buntetojog-szabalyai-1-fejezet-a-71-a-23-es-a-3-tagu-birosagok/> (9. lipnja 2020.).
- Papo, Eliezer (2000). *Tora i ljudska prava*. Beograd: Centar za stvaralaštvo mladih.
- Papo, Eliezer (2005). Smrtna kazna u Judaizmu kroz vijekove. *Zeničke novine*, 7, 152–170.
- Prelević, Luciano Moše (2020). Konverzija na judaizam. *Ha-Kol*, 166, 20–29.
- Rebić, Adalbert (2010). Starozavjetni pojam Saveza s posebnim osvrtom na Ponovljeni zakon. *Bogoslovska smotra*. 80(1), 41–58.
- Schiffman, Lawrence H.: Halakhah. U: *Halakhah: Rabbinic Judaism (The Encyclopedia of the Bible and Its Reception; 11:8–12)*, other sections by Lawrence H. Schiffman, Ephraim Kanarfogel, Joseph Davis, Benjamin Brown. URL: https://www.academia.edu/34089729/Halakhah_Rabbinic_Judaism_The_Encyclopedia_of_the_Bible_and_Its_Reception_11_8_12_other_sections_by_Lawrence_H_Schiffman_Ephraim_Kanarfogel_Joseph_Davis_Benjamin_Brown (29.11.2021.)

- Schweitzer, József (2007). *Uram, nyisd meg ajkamat: Válogatott tanulmányok és esszék*. Budapest: Universitas Kiadó–Judaica Alapítvány.
- Shemesh, Aharon (2009). *Halakhah in the Making: The Development of Jewish Law from Qumran to the Rabbis*. Berkeley: University of California Press.
- Strack, Hermann L.; Stemberger, Günter (1996). *Introduction to the Talmud and Midrash*. Minneapolis: Fortress Press.
- Szathmáry, Béla (2004). *Magyar egyházjog*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Tukara, Drago (2012). Sud u Svetom pismu i u promišljaju crkvenih otaca: Strukturalne pretpostavke sudske vlasti u Crkvi. U: *Zbornik radova V. međunarodnog znanstvenog simpozija crkvenih pravnika u Zadru* (str. 9–25.) Zagreb: Hrvatsko kanonističko društvo: Glas Koncila.
- Vidović, Pero (2011). *Stari zavjet s uvodima i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Old Testament Law

The Great Sanhedrin as the Supreme Court

László Heka*

Summary

Jewish law (halacha), Canon law and Islamic law (shari'a) are all based on Holy Scripture (the Bible) and the Qur'an as their main sources. Their origins are God's revelation, and therefore these legal systems are immutable, eternal and binding upon everyone. In this paper we analyze the structure, jurisdiction and operation of the Jewish courts in a historical context with a special emphasis on the Great Sanhedrin.

Jewish law (halacha) regulates everyday life situations, prescribes desired behaviour as well as the rights and obligations of the individual. Since the time of Moses, the judiciary was an indispensable part of the religious and social life of the chosen people. There were three types of courts: beth din, lesser sanhedrins and the Great Sanhedrin. The latter was the highest court in the country, and also the council of the state and legislature. Only it had the power to decide in regard to the most serious criminal cases (the responsibility of the king and the high priest, the prostitution of the priest's daughter, the violation of the sabbath, false prophets, idolatery, blasphemy). After the exile of the Israelites from their homeland, the Great Sanhedrin lost some of its authority (for example, the imposition of the death penalty) but continued to act as an academy, court, an interpreter of law and court judgments.

In Jewish communities, religious law is still applicable today in matters of family relations.

Keywords: *halacha; Torah; Talmud; trial; beth din; Sanhedrin*

* Dr. László Heka, Ph.D., Associate Professor, University of Szeged. Faculty of Law and Political Sciences. Institute of Comparative Law and Legal Theory. Address: 6721 Szeged, Bocskai ut 10–12, Hungary. E-mail: heka@juris.u-szeged.hu.